

УДК [34:65.012.8](477)

Д. В. Карпенко**ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ БАЗИ ПЕРСОНАЛЬНИХ
ДАНИХ В УКРАЇНІ**

Розглянуто актуальні питання правової охорони бази персональних даних за законодавством України. Проведено аналіз реєстрації баз персональних даних в Україні. Запропоновано авторське визначення бази персональних даних, а також введення механізму охорони персональних даних на підприємствах.

Становлення інформаційного суспільства в Україні спричинило зміни в інфраструктурі загальної інформатизації суспільства. Наслідком цього стала поява нових інформаційних відносин та якісне оновлення системи суб'єктів та об'єктів інформації, що обробляються у масивах даних. Одним з об'єктів автоматизованої обробки інформації стали персональні дані людей. Персональні дані фізичних осіб можуть бути систематизовані та об'єднані в базу персональних даних державних органів, юридичних осіб. Слід зазначити, що бази персональних даних здатні задовольнити потреби зацікавлених суб'єктів в інформаційно-обчислювальному обслуговуванні на необхідному рівні. У зв'язку з цим бази персональних даних стали формуватися та використовуватися в різних сферах, зокрема бази персональних даних застосовуються у банківських установах (бази даних про вкладників – фізичних осіб), у комерційних структурах (бази даних клієнтів), у діяльності державних органів (база даних Державного реєстру виборців). Використання бази персональних даних у діяльності державних органів та комерційних структур мало наслідком поширення цього об'єкта правовідносин. Поширення застосування баз персональних даних спонукало до постановки на законодавчому рівні питання про необхідність встановлення системи правових норм відносно правомірного накопичення та зберігання персональних даних з використанням інформаційних технологій. Тому в 2010 р. було прийнято Закон України «Про захист персональних даних» [1], який врегулював відносини, пов'язані із захистом персональних даних під час їх обробки. На рівні юридичної науки окремі теоретичні проблеми інформаційного права, правового забезпечення інформаційної безпеки та захисту інформації були предметом дослідження Г. О. Андрощука, В. М. Антонова, Ю. М. Батуріна, І. Л. Бачило, В. М. Брижка, А. В. Дідікіна, В. А. Копилова, О. В. Кохановської, А. П. Курила, В. М. Лопатіна, О. Е. Сімсон, О. А. Федотової, Р. Б. Шишки та інших. Однак, незважаючи на прийняття окремого Закону та наявності здобутків юридичної науки, на сьогодні в Україні питання правової охорони бази персональних даних, зокрема правомірності розробки,

© Карпенко Д. В., 2011

застосування бази персональних даних, є практично не розробленими. Тому постає проблема здійснення досліджень правової охорони бази персональних даних в Україні.

Метою цієї статті є встановлення засад правової охорони бази персональних даних в Україні, визначення бази персональних даних, принципів захисту персональних даних під час їх обробки у базу персональних даних.

Персональні дані є одним з елементів приватного життя людини. Право на недоторканність приватного життя – це фундаментальне право людини. Конституція України гарантує, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, установлених Конституцією України. Статтею 32 Конституції України [2] передбачена заборона збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. Тому кожен раз, коли людина відкриває рахунок у банку, приєднується до соціальної мережі або бронює квиток в Інтернеті та для цього передає життєво важливі персональні дані, такі, як ім'я, адресу, номер телефону, номер кредитної карти, виникають питання, як ці дані можуть бути використані і з якою метою. Питання забезпечення інформаційної безпеки людини в умовах глобалізації, в тому числі захист недоторканності приватного життя, особистої та сімейної таємниці громадян, неможливо розв'язати без комплексного правового регулювання обігу та захисту персональних даних.

24 жовтня 1995 р. було прийнято Директиву № 95/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» [3]. Предметом цієї Директиви є механізм захисту основних прав і свобод фізичних осіб і, особливо, їх прав на невтручання в особисте життя при обробці персональних даних, який запропоновано державами-членами. Директива застосовується до правовідносин з приводу обробки персональних даних повністю або частково автоматичними засобами і обробки засобами, відмінними від автоматичних персональних даних, що складають частину картотеки або призначених складати частину картотеки. Адже Директива охоплює правовідносини з приводу формування, використання тільки картотеки даних, але не неструктурованих справ, зокрема, вміст картотеки даних повинен бути структурований відповідно до визначених критеріїв щодо фізичних осіб, що забезпечувало б легкий доступ до персональних даних, при цьому будь-яка обробка персональних даних повинна бути законною і справедливою. Таким чином, з 1995 р. на європейському рівні були встановлені засади формування бази персональних даних, зокрема інформація про особу, що вноситься до бази персональних даних, повинна бути отримана законним, справедливим шляхом для певної мети, про яку інформується особа, та дані розташовуються у базі за певною структурою, яка забезпечує легкий доступ до необхідних даних.

В Україні у 2010 р. був прийнятий Закон України «Про захист персональних даних», який регулює відносини, пов'язані із захистом персональних даних під час їх обробки. Цей Закон базується на основних принципах Директиви Європейського Парламенту та Ради ЄС від 24 жовтня 1995 р. та регулює відносини, пов'язані із захистом персональних даних під час їх обробки в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, організаціях, установах і на підприємствах усіх форм власності, фізичними особами-підприємцями, у тому числі лікарями, які мають відповідну ліцензію, адвокатами, нотаріусами. Слід зазначити, що 6 липня 2010 р. Україна ратифікувала базові європейські стандарти у сфері захисту персональних даних, зокрема Конвенцію Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додатковий протокол до неї щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних. Таким чином, як на європейському, так і на українському рівні встановлена правова регламентація обробки персональних даних.

Слід зазначити, що база персональних даних – це комплексний об'єкт інтелектуальної власності зі спеціальним правовим режимом, оскільки бази персональних даних є різновидом баз даних, що відносяться до комплексних об'єктів авторського права. При цьому їх зміст має спеціальний правовий режим, урегульований нормативними актами про захист персональних даних. В Україні правова охорона баз даних регламентована Законом України «Про авторське право і суміжні права» [4]. Правове регулювання правовідносин з приводу баз даних в Україні сформульоване та відповідає принципам, які встановлені в Угоді ТРІПС, Директиві Європейського Союзу «Про правовий захист баз даних», Договорі ВОІВ про авторське право. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» база даних (компіляція даних) – сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації в довільній формі, у тому числі електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів. У статті 2 Закону України «Про захист персональних даних» встановлено, що база персональних даних – це іменована сукупність упорядкованих персональних даних в електронній формі та/або у формі картотек персональних даних. За аналізом цих визначень можна стверджувати, що база персональних даних – це іменована сукупність упорядкованих персональних даних, які отримані законним шляхом, що існує в електронній формі та/або у формі картотек персональних даних і зареєстрована у встановленому законом порядку.

Державна реєстрація бази персональних даних є спеціальною ознакою цього різновиду баз даних, оскільки всі інші бази даних охороняються за принципами об'єкта авторського права та не потребують реєстрації за спеціально визначеною процедурою.

У 2011 р. в Україні введено обов'язкову реєстрацію бази персональних даних. Реєстрація баз персональних даних здійснюється Державною службою України з питань захисту персональних даних (далі – Служба), яка була створена 6 квітня 2011 р. Указом Президента України № 390/2011 «Про Положення про Державну службу України з питань захисту персональних даних» [5]. Ця служба є центральним органом виконавчої влади. Основними завданнями Служби є: внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері захисту персональних даних; реалізація державної політики у сфері захисту персональних даних; контроль за додержанням вимог законодавства про захист персональних даних; здійснення міжнародно-правового співробітництва у сфері захисту персональних даних.

Реєстрація баз персональних даних та внесення змін до відомостей Державного реєстру баз персональних даних здійснюється відповідно до Закону України «Про захист персональних даних», Положення про Державний реєстр баз персональних даних та порядок його ведення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 616, за формами та згідно з Порядком подання заяв про реєстрацію бази персональних даних та про внесення змін до відомостей Державного реєстру баз персональних даних, що затверджені наказом Міністерства юстиції України від 8 липня 2011 р. № 1824/5. Слід підкреслити, що державній реєстрації підлягають усі бази персональних даних в електронному вигляді та/або в картотеках, в яких обробляються персональні дані, незалежно від обсягу та форми їх застосування, виду діяльності. При цьому щодо кожної бази даних, яка перебуває у володінні заявника, подається окрема заява. Для реєстрації бази персональних даних уповноваженому державному органу з питань захисту персональних даних подається заява встановленого зразка. Заява про реєстрацію бази персональних даних повинна містити інформацію про володільца та розпорядників бази персональних даних, інформацію про базу персональних даних та місце її знаходження, а також підтвердження зобов'язання стосовно виконання вимог законодавства щодо захисту персональних даних.

Таким чином, база персональних даних підлягає державній реєстрації з метою захисту персональних даних фізичної особи. Тому державна реєстрація баз персональних даних є елементом у механізмі захисту прав особи на недоторканність приватного життя.

Для забезпечення правової охорони бази персональних даних 2 червня 2011 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних». Згідно з цим Законом було введено адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення законодавства у сфері захисту персональних даних та порушення права на недоторканність приватного життя, зокрема Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено ст. 188-39 і 188-40, у Криміналь-

ному кодексі України викладено у новій редакції ст. 182.

Необхідно зауважити, що база персональних даних складається з інформації, яка повинна мати певну охорону. Оскільки поряд з іншими видами конфіденційної інформації, такими, як державна, комерційна і службова таємниця, персональні дані про громадян стають одним з об'єктів, що вимагають специфічних механізмів обробки. Відсутність розуміння якісної відмінності інформаційних ресурсів, що містять персональні дані, від інших видів конфіденційної інформації, призводить до застосування методів і систем обробки, орієнтованих більшою мірою на поводження з відомостями, що містять державну та комерційну таємницю. До того ж лише фізична особа має виключне право власності на свої персональні дані [6, с. 47]. Тому, крім державної реєстрації бази персональних даних, на підприємствах, в установах, організаціях, у державних органах виникає необхідність встановлення режиму внутрішньої охорони бази персональних даних.

Режим внутрішньої правової охорони баз даних на підприємстві необхідно вводити у зв'язку з тим, що для інформації, яка містить персональні дані, існують специфічні загрози наступного характеру: доступу та обробки даних з метою, відмінною від заявленої мети збору інформації; доступу з порушенням граничних строків зберігання персональних даних; використання персональних даних без попередньої згоди суб'єкта персональних даних. Наслідком незаконного використання персональних даних буде порушення права особи на недоторканність приватного життя, що тягне цивільну, адміністративну, кримінальну відповідальність. Крім того, фахівцями з інформаційної безпеки наголошується, що найскладнішим питанням навіть найбільш технічно досконалої інформаційної системи є професіоналізм і відповідальність обслуговуючого її персоналу [7, с. 8].

Тому можна запропонувати встановити наступний механізм режиму охорони бази персональних даних на підприємстві. По-перше, відносити базу персональних даних до об'єктів комерційної таємниці; по-друге, працівники, які здійснюють обробку персональних даних та користуються цією базою, зобов'язані підписати договір про нерозголошення відомостей про комерційну таємницю; по-третє, під час обробки персональних даних у базу даних необхідно дотримуватися вимог, що встановлені Законом України «Про захист персональних даних».

Принципи захисту персональних даних під час їх обробки у базу персональних даних встановлені у ст. 5–8 Закону України «Про захист персональних даних». До них можна віднести: виключення можливості будь-яких дій із персональними даними без згоди суб'єкта персональних даних; забезпечення можливості суб'єктів персональних даних контролювати дії операторів обробки з їх персональними даними; наявність в оператора обробки персональних даних згоди суб'єкта персональних даних на обробку його даних;

збір та обробка персональних даних повинні здійснюватися з певною метою (мета обробки персональних даних має бути сформульована в законах, інших нормативно-правових актах, положеннях, установчих чи інших документах, які регулюють діяльність володільця бази персональних даних, та відповідати законодавству про захист персональних даних); суб'єкт персональних даних при передачі даних повинен знати мету обробки персональних даних, зокрема у разі зміни визначеної мети обробки персональних даних суб'єктом персональних даних має бути надана згода на обробку його даних відповідно до зміненої мети; суб'єкт персональних даних повинен мати повну інформацію про базу персональних даних та доступ до неї. Таким чином, обробка персональних даних повинна здійснюватися на принципах, установлених законодавством України.

На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що база персональних даних – це іменована сукупність упорядкованих персональних даних, які отримані законним шляхом, що існує в електронній формі та/або у формі картотек персональних даних та зареєстрована у встановленому законом порядку. Правовий механізм охорони бази персональних даних складається з двох рівнів: перший рівень – це стандарти правової охорони, що встановлені законодавством України; другий рівень – це рівень охорони, який базується на локальних нормах і правилах окремого підприємства, установи, організації, державного органу. На підприємствах пропонується вводити режим комерційної таємниці до бази персональних даних, що використовується у діяльності відносно співробітників, клієнтів. Законодавство України у сфері правової охорони бази персональних даних тільки починає формуватися, на відміну від законодавства європейських країн. Тому для побудови надійної системи правової охорони бази персональних даних в Україні корисним буде використання досвіду країн Європейського Союзу, де вказана правова охорона сформована і функціонує.

Список літератури: 1. Про захист персональних даних : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 481. 2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 3. Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» від 24 жовтня 1995 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_242. – Назва з екрана. 4. Про авторське право і суміжні права : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64. – Зі змінами. 5. Про Положення про Державну службу України з питань захисту персональних даних : указ Президента України від 6 квіт. 2011 р. № 390/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 28. – Ст. 1160. 6. Брижко В. М. Правовий механізм захисту персональних даних : монографія / за заг. ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калужного. – К. : Парлам. вид-во, 2003. – 120 с. 7. Петрыкина Н. И. К вопросу о конфиденциальности персональных данных / Н. И. Петрыкина // Законы России: опыт, анализ, практика. – 2007. – № 6. – С. 7–9.

Надійшла до редколегії 21.12.2011

Рассмотрены актуальные вопросы правовой охраны базы персональных данных по законодательству Украины. Проведён анализ регистрации баз персональных данных в Украине. Предложено авторское определение базы персональных данных, а также введение механизма охраны персональных данных на предприятиях.

The pressing questions of legal safeguard of base of the personal data by the legislation of Ukraine are considered. The analysis of registration of bases of the personal data in Ukraine is conducted. Authorial determination of base of the personal data, and also introduction of mechanism of the personal data guard on enterprises, is offered.